

R a a m a t u d

Ilmunud on õpilase õigekeelsussõnaraamat

Tiiu Erelt, Tiina Leemets, Õpilase ÕS.
Eesti Keele Instituut, Eesti Keele Sihtasutus.
Tallinn, 2004. 324 lk



Juba ÕS 1999 koostamise ajal sai selgeks, et eesti keele õppijatel oleks vaja nii kaalu kui ka sisu poolest kergemat õigekeelsussõnaraamatut. Varem on välja antud kakskeelseid koolisõnastikke võõrkeelte õppimiseks ja mõne õppeaine oskussõnastikke, aga ainus õpilastele mõeldud õigekeelsussõnaraamat on seni olnud Elmar Muugi „Eesti koolisõnaraamat” (ilmunud 1938).

Alates Muugist on eesti keelekorralduses pooldatud ka mõtet, et keelt peaksid õpetama kokku kuuluvad sõnaraamat ja grammatika, kumbki saab esitada omamoodi vajalikku infot. Teineteist täiendavad näiteks ÕS 1999 ja „Eesti keele käsiraamat”. Kooli emakeeleõpikudki õpetavad grammatikareegleid, nüüd on nende kõrval olemas ka põhikooli õigekeelsussõnaraamat. Üleriigiline eesti keele, kirjanduse ja meediaõpetuse nõukogu soovitab raamatut kasutada eesti keele õpetamisel lisamaterjalina.

„Õpilase ÕSis” on umbes 22 000 märksõna – eesti kirjakeele tuumsõnavara, mille õigekirja, häälduse, käänamise, pööramise ja tähenduse kohta käivad kindlad normid.

ÕÕS on väga lihtsa vormiga ning mõeldud just noorele ja algajale sõnaraamatukasutajale. Kõik sõnad on tähestiku järjekorras, iga märksõna algab uuest reast, sõnapesi ei ole. Väike valik kohanimed ja üldkasutatavaid lühendeid on üldises tähestikus. Peale lihtsama leidmise on õppuril ehk ülevaatlik näha kõrvuti kohanimedid ja neist saadud tuletisi (*tartlane* ja *Tartu*; *Euroopa*, *euroopalik* ja *eurooplane*).

Kogenud sõnastikukasutajale võib tunduda harjumatu, et „Õpilase ÕSis” puudub morfoloogia tüüpsõnastik ja märksõnadel ei ole tüübinumbreid. Igast käändsõnast on antud nimetav, omastav ja osastav kääne, omadussõnadel ka kesk- ja ülivõrre. Pöörd sõnadest on esitatud *ma-* ja *da-*tegevusnimi ning kindla kõneviisi oleviku ainsuse 3. pööre. Nende põhjal ülejäänud vormide moodustamist õpitakse emakeeletunnis, mälu värskendamiseks on kaane sisekülgedel vormimoodustustabelid.

Keerulisemate sõnade juures võib vorme rohkem olla, nt **olema** juures *olla, olen, on, olin, olgu, ollakse, oldud*. Sõna **ohi** esineb tavaliselt mitmuses ja antud on ka mitmuse kolm esimest käänet: *ohi, ohja, .ohja; ohjad, ohjade, ohje = ohjasid*.

Sõnaseletused on ehk umbes poolte märksõnade juures. Eesti õigekeelsussõnaraamatutes on alati sõnu seletatud valikuliselt – eelkõige võõrsõnu, homonüüme, paronüüme, haruldasemaid omasõnu jms. Seevastu omadussõna *arg*, määrsõna *alati*, tegusõna *alustama*, sidesõna *aga*, küllap ka nimisõna *arvuti* on eesti lapsele juba kooli minnes teada. Kes õpib eesti keelt võõrkeelena, saab „Õpilase ÕSi” kasutada teatud tasemele jõudes, kui mingisugune hulk sõnu on juba omandatud.

ÕSide tava läbi aegade on olnud tähendusväljadele viitamine, st paljude seletuseta sõnade järel on sulgudes üldmõiste, mille alla sõna kuulub. „Õpilase ÕSis” on seda võtet siiski suhteliselt vähe kasutatud (nii on märgitud nt taimed, loomad, linnud, pillid, riidesordid, keemilised elemendid jm).

Eriala- ega stiilimärgendeid ÕÕSis ei ole, üksikutes kohtades on selgitavaid märkusi. Nt **bareljeefi** seletuse ’madalreljeef’ juures on täpsustatud, et sõna kasutatakse nimelt kunstis (ja mitte näiteks geograafias). Eesti hümnis tekstitas esineva haruldase sõna **teal** ’siin’ kohta on selgitatud, et ta pärineb vanaaegsest keelest.

Kui ÕS 1999 näitab erinevalt eelmistest ÕSidest ka sõnade kasutust lauses, siis „Õpilase ÕSis” on näitelauseid või -fraase väga vähe ja nende peamine eesmärk on õpetada raskete sõnade muutevorme. Õpilastel (aga ka kooli lõpetanud täiskasvanutel) on tihtipeale raskusi *ik-, lik-, nik-, stik-*liiteliste sõnade käänamisega. Nende järel ongi kindluse mõttes lausetega näidatud mitmuse omastav ja osastav (nt märksõna **aednik** all *hoolsate aednike töö ja palju hoolsaid aednikke*).

Näiteid on tehtud ka tähenduste paremaks seletamiseks. Märksõna **jalas** seletus oleks väga pikk – „Eesti kirjakeele seletussõna-

raamatu” järgi ’ülespoole käänatud otsaga puu või raud, millel sõiduk (hrl regi, kelk) aluspinda (hrl lund v jääd) mööda edasi libiseb’. Näide *saani jalased* peaks aitama tähendust mõista.

Sõnaraamatutegijaile on alati toonud tööd ja vaeva tohutu hulk liitsõnu, mis eesti keeles olemas on ja olla saab. Suures ÕSis on enamik liitsõnu esitatud sõnapesades ja näidatud eelkõige võimalikke liitumistüüpe. Vajaliku sõna leidmine või analoogia põhjal moodustamine on mõnele kasutajale ka raske olnud. „Õpilase ÕSi” võetud liitsõnad on täpselt omal kohal tähestikus.

Kõiki eesti liitsõnu ei ole aga üheski teadaolevas sõnaraamatus ja väike ÕÕS sisaldab neist vaid tillukese osa. Et ÕÕS on mõeldud õpilastele ka sõnaraamatu kasutamise harjumuste kujundamiseks, tuleks õpetajatel koolis kindlasti selgitada tõde: kui mõnd sõna ühes või teises sõnaraamatus ei leidu, ei tähenda see sugugi, et teda keeles olemas ei oleks. Sõnastikus on näiteks märksõnad **mütsinokk** = **müt-sisirm**, aga **mütsitutti** ei ole. Nutikas õpilane ei lase end sellest heidutada ja oskab ehk isegi järeldada, et kui *mütsinokk* kirjutatakse kokku, siis võib ka *mütsituti* südamerahuga kokku kirjutada. Kokku-lahku-kirjutuse reegleid on otstarbekam õpetada grammatikaõpikus. Mõnel kriitilisel juhul võib siiski ka sõnaühend olla omaette märksõna, näiteks **kaasa arvatud** ja **välja arvatud**, mida tihtipeale ekslikult kokku kirjutatakse.

Oleks kena, kui ÕÕS harjutaks noore õppuri emakeele sõnaraamatut kasutama. Keskkooliõpilane võiks aga jõuda juba suure ÕSi ja teiste väljaannete juurde, mis pakuvad hoopis mitmekülgsemat infot, ent on keerulisema vormiga ning nõuavad kasutajalt rohkem tähelepanu ja süvenemist.

Tiina Leemets